

МОДЕРНА МЕДИЦИНСКА ЕТИКА

Никола Богуновић¹, Момир Јањић², Христо Анђелски³, Светлана Међедовић⁴,
Јасмина Савић-Јоксимовић⁵, Здравко Ждрале⁶, Славко Станојевић⁷

MODERN MEDICAL ETHICS

Nikola Bogunović, Momir Janjić, Hristo Anđelski, Svetlana Međedović,
Jasmina Savić-Joksimović, Zdravko Ždrale, Slavko Stanojević

Сажетак

Хипократова заклетва, миленијумско упориште лекарске етике, имала је многе интерпретације и искушења на свом путу до савремене медицинске етике и етичких кодекса. Хипократово учење се кроз историју мењало у складу с актуелним социјалним, религијским и политичким вредностима и захтевима.

Најважнији разлози за нови приступ у новој медицинској етици леже у етичким теоријама: утилитаризму (корисности и благостању), деонтологији (дужностима и понашању), моралним дужностима лекара и свих здравствених радника и етици врлина (постављених од Хипократа). При свему овоме, треба имати на уму теоријске и практичне вредности које су најрелевантније за сваки појединачни случај.

Данас постоји много грађанских теорија које имају потенцијала да израстау биоетичке теорије, као што су феминистички покрет у биоетици, марксизам, либертинизам (учење о слободи) и друге теолошке теорије. Међутим, ниједна од њих није се наметнула са практичног аспекта, способна да решава етичке дилеме и проблеме које су изродиле модерна медицина и технологија.

У сличном тренду развоја медицинске етике, почетком новог миленијума, Хипократова заклетва бива допуњена Женевском

Summary

The Hippocratic Oath, millennium mainstay of medical ethics, has had many interpretations and challenges on its way to modern medical ethics and codes of ethics. Hippocrates learning in history changed in accordance with current social, religious and political values and requirements.

The most important reasons for the new approach in the new medical ethics lie in the ethical theories: utilitarianism (and welfare benefits), deontology (duty and behavior), the moral duties of doctors and health workers, and virtue ethics (set of Hippocrates). In all this, we should bear in mind the theoretical and practical values that are most relevant to each individual case.

Today there are many theories of civil with the potential to grow into bioethical theories, such as the feminist movement in bioethics, Marxism, libertarianism (the doctrine of freedom) and other theological theories. However, none of them are imposed from a practical point of view, able to deal with ethical dilemmas and problems that gave birth to modern science and technology.

In a similar trend in the development of medical ethics at the beginning of the new millennium, the Hippocratic oath is augmented with the Geneva Declaration, and in England, the General Medical Board provides a clear and

¹ Примаријус докторант мед. Никола Богуновић, Лекарска комора Србије, Београд.

² Професор др мед. Момир Јањић, Српско лекарско друштво, Београд.

³ Доцент др мед. Христо Анђелски, Стоматолошки факултет, Панчево.

⁴ Др мед. Светлана Међедовић, Војномедицинска академија, Београд.

⁵ Мр мед. Јасмина Савић-Јоксимовић, Клинички центар Србије, Београд.

⁶ Мр мед. Здравко Ждрале, Институт за онкологију и радиологију Србије, Београд.

⁷ Примаријус др мед. Славко Станојевић, Српско лекарско друштво, Београд.

декларацијом, а у Енглеској, Генерални медицински одбор даје јасан и модеран водич Хипократове заклетве у смислу докторових права и обавеза, као и етички кодекс у виду водича добре медицинске праксе (General Medical Council, 2006). Професионална медицинска етика најзад је истиснула Хипократову етику. Оно што охрабрује је снажан развој етичких кодекса у модерној медицини и здравству у многим земљама, укључујући и Србију.

Кључне речи: Модерна медицинска етика

stylish guide Hippocratic Oath in terms of the doctor's rights and obligations, as well as the Code of Ethics as a guide for good medical practice (General Medical Council, 2006). Professional medical ethics has finally overtaken the Hippocratic ethic. What is encouraging is the strong development of codes of ethics in modern medicine and health care in many countries, including Serbia.

Keywords: Modern medical ethics

„Медицина је данас квантитативно одредива наука о здрављу, а не индивидуална и субјективна вештина, стечена праксом у лечењу болесних и повређених.“

Аутори

УВОД

Три речи у наслову, одомаћене у српском језику, страног су порекла. Појмовно означавају (М. Вујаклија):

- модеран (француски) – савремени, у духу новог времена;
- медицина (латински и грчки) – наука о лечењу и неговању болесника, средства за лечење, лек;
- етика (грчки) – обичај, наука о моралу (заснована на хришћанским догмама).

Није случајно што многи називи у здравству (медицина, хирургија, хигијена, фармација) потичу из Грчке и у корену речи немају назив „логос“ (наука), јер су сматране вештином. Највећи број специјалистичких дисциплина (епидемиологија, екологија, неурологија, инфектологија, урологија, гинекологија, дерматологија, радиологија, стоматологија, фармакологија, онкологија, микробиологија, физиологија, трансфузиологија, офталмологија, оториноларингологија, анестезиологија, ендокринологија, имунологија, кардиологија и др.) новијег су датума. Све су настале из медицине и имају

појам „логија“, али на основама науке, технике и технологије. Све ово је утицало на промену схватања медицинске етике и утврђивању нових етичких начела.

За вршење одређене делатности потребна су стручна знања, прихваћене вештине и целисходни поступци, који се одвијају по извесним правилима и технолошким нормама. Свака професионална делатност има своје специфичне технолошке норме и правила заснована на науци и научним поставкама, које омогућавају да се неки производ или процес најбоље изведу. Учесници свих ових делатности подлежу извесним законским, друштвено моралним и обичајним нормама. Степен ове одговорности директно је сразмеран степену утицаја појединаца на очување биолошког интегритета или материјалних вредности друштва у целини, појединаца и појединих добара. Према свему овоме, значи да су здравствени радници обавезни да: савладају знање и техничка правила да би што боље изводили своје послове, да поседују опште моралне особине и посебне особине и дужности које су карактеристичне у овом послу, јер човек није артикал или роба.

ХИПОКРАТОВА ЗАКЛЕТВА

Здравствени радници подлежу нормама професионалне етике које зависе од деликатности саме професије и сталешке организације. Творац етике здравствених радника је Хипократ (IV век пре нове ере), који је дао прву кодификацију етичких начела. Да би се схватила досадашња и нова етичка начела, даје се у оригиналу Хипократова заклетва:

„Заклињем се Аполоном лекаром, Асклепијем, Хигијеом и Панакејом, и свим боговима и богињама, позивајући их за сведоке, да ћу по својим силама и савести држати ову заклетву и ове обавезе:

- да поштујем свога учитеља у овој вештини као моје родитеље, да га учиним учесником у издржавању живота и да по потреби делим мој новац са њим, да сматрам његове потомке једнаким са мојом браћом, да их учим овој вештини ако је потребно без награде или уговора, да дајем поуке, усмену наставу и друге облике учења мојим синовима, синовима мога учитеља и ученицима који су потписали уговор и заклели се на послушност лекарском закону;
- употребљаваћу лечење да помогнем болесном према мојој способности и расуђивању, али никад га нећу употребити да болесног повредим или му нанесем зло;
- нећу давати отрова било коме, чак иако ме позову да то учиним, нити ћу предложити такав план. Исто тако, нећу дати некој жени средство за изазивање побачаја. Живећу чисто и савесно, чувати свој живот и вршити своју вештину;
- ма у коју кућу улазио, радићу у корист болесника, клонећи се сваког намерног наносења зла и оштећења, особито завођења жена или мушкараца, робова или слободних;
- све што у свом послу видим и чујем (или чак изван праксе у друштвеном општењу), уколико се не буде смело

јавно износити, нећу открити, него ћу такве ствари сматрати светом тајном.

Будем ли одржао ову заклетву и не будем ли је прекршио, нека ми буде срећан живот и успешна вештина, нека стекнем славу међу свим људима за сва времена, а ако заклетву погазим и криво се закунем, нека ме снађе супротно.“

Хипократово становиште лекарске етике служило је лекарима и пацијентима скоро 2.500 година. Верује се да је заклетва била написана од стране Хипократа, који се сматра оцем западне медицине, односно његових следбеника у четвртном веку пре нове ере. Међутим, има доста мишљења да је ова заклетва писана од стране питагорејаца (Owsei 2001). Аристотелово учење је, међутим, највише допринело да ова заклетва постане класична етика врлине, док је хришћанство, сродно етици врлине, оплеменило Хипократову заклетву многим врлинама од којих су најважнији, свакако, саосећајност и дужност према сиромашњима и болеснима (П. Урошевић, 2009).

Ову заклетву први пут су полагали лекари у Грчкој 460. године пре нове ере. Од тада је прошло 24 века, па се може сматрати да је толико стара и лекарска етика, односно етика свих здравствених радника. Међутим, неке прописе о лекарској одговорности садржи и Хамурабијев закон (Вавилон, 2100. година пре нове ере), као и неки закони старе Индије и старог Египта.

Данас у свим земљама постоји кодекс етике здравствених радника, а последњи кодекс у нашој земљи донет је 1964. године, а прихваћен је од стране Савеза лекарских друштава, Савеза фармацеутских друштава, Удружења зубоздравствених радника и Удружења средњих медицинских радника.

Хипократова заклетва и многа начела која је он дао одржала су се и до данас, али су 1948. године прилагођена данашњим условима и такозвана Женевска формулација Хипократове заклетве гласи:

„У часу када ступам међу чланове лекарске професије, свечано обећавам да ћу

свој живот ставити у службу хуманости. Према својим учитељима сачуваћу дужну захвалност и поштовање. Своје звање ћу вршити савесно и достојанствено. Најважнија брига ће ми бити здравље мог болесника. Поштоваћу тајну онога ко ми се повери. Свим својим силама одржаваћу част и племените традиције лекарског звања. Моје колеге биће ми браћа.

У вршењу дужности према болеснику на мене неће утицати никакви обзира вере, националности, расе, политичке или класне припадности. Апсолутно ћу поштовати људски живот од самог зачетка. Ни под претњом нећу допустити да се моја медицинска знања користе супротно законима хуманости.

Ово обећавам свечано, слободно, позивајући се на своју част.“

ХИПОКРАТОВА ЗАКЛЕТВА У СРБИЈИ

Историја медицине на овим просторима указује на снажан утицај грчке медицинске културе и етике све до средине 20. века. Клиничка пракса („вештина лечења“) доминира. У 20. веку осећа се снажан утицај француске медицине и латинског језика. Ова медицина је строго објективна и патермалистичка (очинска брига) и заснована је на технократским аспектима болести: анамнеза, дијагноза, терапија. Лекар, по правилу, не разговара са пацијентом и не говори истину. Све зависи од његовог неприкосновеног става и одлуке, укључујући и исход.

Другом половином 20. века доминира историјска порука из Устава светске здравствене организације да „здравље човека није само одсуство болести и неспособности, већ стање физичког, психичког и социјалног благостања“ (А. Штампар, 1948). Снажан печат овоме дале су и Декларација и Препоруке СЗО (1978. године). Од тада се мења и етички кодекс здравствених радника у свету, па и у Србији.

Пропагандне етичке врлине у социјалистичким земљама, укључујући и бившу Југославију, замењене су „социјалистичким догмама“, потискивањем хришћанских начела.

У либералистичком друштву, где је „новац постао Бог“, дошло је до „владавине права“ и „правне државе“, што је опет одговарало елити, међу којима су и лекари, стоматолози и фармацеути.

У „посткомунистичком друштву“, како се говори у Србији после „петог октобра“ у последњој деценији XX века, и даље је задржан етички концепт патермализма у здравству, јер „Хипократова заклетва је идеална за комуникацију у једном смеру због непостојања технократске целине у суштинском смислу“ (Ћетковић, 2009).

Стандарди у доменама како професионалне етике, тако и етике праксе јавног здравља, најочигледнији су пример деловања технократије у креирању адекватних друштвено-социјалних модела. Међутим, стандардизација подразумева претходно дефинисане друштвено-економске односе у здравству, као и јасно дефинисан статус доктора и свих осталих укључених у здравствену индустрију. Немогуће је расправљати о правима пацијената, дужностима и обавезама лекара без њихових јасно дефинисаних и реализованих грађанских права. Очигледно је да се процес промена у здравству одвија као рефлексија процеса промена у друштву (Anderwood, 1986).

Основне вредности за које треба да се залажу здравствени радници су: здравље човека и народа, живот болесника, и физички и психички интегритет појединца и појединих угрожених групација.

На основу извода из кодекса основних дужности и етичних обавеза здравствених радника могу се укратко изнети следеће:

- *primum non nocere* (не нашкодити);
- одговорност, савесност и пожртвовање уз поштоватње живота, здравља и личног достојанства болесника;

- помоћ оболелом не сме зависити од његове народности, расе, економског и друштвеног положаја, политичке припадности, религиозних осећања, личних симпатија или антипатија;
- пружање прве помоћи лицима у непосредној опасности без обзира на позив;
- у пракси медицинских вештина не сме се повредити ни чија личност ни лично достојанство;
- недозвољено је из знатижеље испитивати болесника о интимним детаљима;
- обавеза чувања тзв. лекарске тајне односи се на све здравствене раднике – ово је необично важно због потпуне међусобне искрености и поверења;
- болеснику треба по правилу рећи вид болести и прогнозу изузев код тежих – неизлечивих болести;
- основни услов за спровођење исправног лечења је добра дијагноза, те треба све учинити да се до ње дође;
- лекар је слободан у избору начина и средстава за лечење, али мора водити рачуна о научним сазнањима и индивидуалним особинама болесника;
- за извођење дијагностичких и терапеутских процедура треба обезбедити сагласност болесника, изузев у случајевима виталних индикација;
- лекар не сме напустити болесника којег је почео лечити;
- у интересу болесника лекар је дужан да затражи конзилијарно мишљење другог лекара, или да упуту болесника у боље опремљену установу;
- лечење и неговање болесника морају се спровести савесно и марљиво.

Све ове норме, поступци и понашања добро су познати свим здравственим радницима и они су дужни да их се придржавају. За кршење начела етике здравствених радника постоје судови части, морална, грађанска, друштвена и кривична одговорност.

ПЕРСПЕКТИВЕ НОВИХ ЕТИЧКИХ КОДЕКСА

Интересантно је да се, упркос снажном развоју људских права и слобода у периоду деветнаестог и двадесетог века, Хипократова заклетва одржала и у западној цивилизацији све до заласка двадесетог столећа. Томас Персивал је први лансирао појам „медицинска етика“ 1804. године. Она је, дакле, настала из потребе да се стандарди професионалног понашања доктора доведу у исту равн са актуелним грађанским захтевима и потребама друштва. Доктори су најзад добили етички кодекс који се односио на њихову професионалну праксу, као парадигму Хипократовој етици. Већ 1847. Америчка медицинска асоцијација је објавила први етички кодекс који се прилично ослањао на Персивалов етички кодекс. Међутим, још увек су оба кодекса боловала од вишка патермализма.

Грађанско друштво је у потрази за решавањем све сложенијих односа у погледу људских и индивидуалних права који постоје између доктора, пацијента, владе, осигуравајућих друштава и свих осталих укључених у здравствену делатност, изродило нови етички кодекс, биоетику. Главни промотери ове идеологије су били Joseph Fletcher и Robert Weatch (Weatch, 1981), а њени аутори Thomas Beauchamp и James Childress 1971. године при Џорџтаун универзитету. Био је ово најуспешнији концепт супротстављен Хипократовој етици, који је изродио концепт аутономије, једнакости људских вредности и респект за сваког појединца.

Биоетика је најзад истиснула традиционално Хипократово учење. Патермализам који је суверено доминирао у медицини вековима, уступио је место аутономији, односно пацијентовој жељи и праву да има контролу у процесу одлучивања о свом лечењу (Beauchamp and Childress, 1989).

Међутим, истини на вољу, на интернационалном плану, биоетичке теорије су у домену нормативних принципа примењене етике (биоетике) најлакше пронашле заједнички именоватељ. С друге стране, у културном и религијском смислу, питање шта конституише наш морал је остао камен спотицања и осетног неслагања. Наиме, религијске заједнице имају своје аргументе када се ради о биоетичкој теорији, па су сходно томе развили своја правила и кодексе како се односити и решавати етичке дилеме и сукобе у складу са вером и традицијом. Ово објашњава разлику у погледима на нека фундаментална питања у биоетици јеврејске, муслиманске, хришћанске, будистичке, хинду религије и других верских заједница.

ЗАКЉУЧАК

Хипократова заклетва, миленијумско упориште лекарске етике, имала је многе интерпретације и искушења на свом путу до савремене медицинске етике и етичких кодекса. Хипократово учење се кроз историју мењало у складу с актуелним социјалним, религијским и политичким вредностима и захтевима.

Упркос свим ограничењима око Хипократовог завештања („*Medicus curat, natura sanat.*“ – „Лекар се стара, природа лечи.“), данас, после свих сазнања у струци и науци, лако је закључити – „*Medicus sanat, natura causae donat.*“ („Лекар лечи, а природа ствара узроке.“)

Најважнији разлози за нови приступ у новој медицинској етици леже у етичким теоријама:

- утилитаризму (корисности и благостању);
- деонтологији (дужностима и понашању);
- моралним дужностима лекара и свих здравствених радника и

- етици врлина (постављених од Хипократа).

При свему овоме, треба имати на уму теоријске и практичне вредности које су најрелевантније за сваки појединачни случај (Фуџики и Мацер, 2000).

Данас постоји много грађанских теорија које имају потенцијала да израсту у биоетичке теорије, као што су феминистички покрет у биоетици, марксизам, либертинизам (учење о слободи) и друге теолошке теорије. Међутим, ниједна од њих није се наметнула са практичног аспекта, способна да решава етичке дилеме и проблеме које су изродиле модерна медицина и технологија.

У сличном тренду развоја медицинске етике, почетком новог миленијума, Хипократова заклетва бива допуњена Женевском декларацијом, а у Енглеској, Генерални медицински одбор даје јасан и модеран водич Хипократове заклетве у смислу докторових права и обавеза, као и етички кодекс у виду водича добре медицинске праксе (General Medical Council, 2006). Професионална медицинска етика је најзад истиснула Хипократову етику.

Оно што охрабрује је снажан развој етичких кодекса у модерној медицини и здравству у многим земљама, укључујући и Србију. У професионалном смислу значајну улогу играју и болнички етички комитети који имају задатак да реше текуће проблеме и конфликте, а посебно у домену клиничког испитивања. Слично, Светска здравствена организација лансирала је Хелсиншку декларацију (2000), као сет етичких принципа у циљу превазилажења разлика на међународном нивоу, а у сврху савремених медицинских истраживања. Овај документ, иако правно необавезујући, симболично се сматра најауторитативнијим власништвом целог човечанства (Human and Fluss, 2001).

ЛИТЕРАТУРА

1. Богуновић Н. и остали, *Извори дуговечности*, Хелета, Београд, 2012.
2. Цветковић В, *Социологија*, Службени гласник, Београд, 2009.
3. Хезвуд А, *Политичке идеологије*, Кројдан, 2007.
4. Јаковљевић Ђ, *Здравље и економски развој*, Универзитет за мир УН, Београд, 1998.
5. Јањић М, *Социјална медицина*, Медицински факултет, Крагујевац, 1998.
6. Катић Р, *Српска средњовековна медицина*, Дечије новине, Горњи Милановац, 1990.
7. Кито Х. Д. Ф, *Грци*, Матица српска, Нови Сад, 1963.
8. Станојевић В, *Историја медицине*, Београд, 1962.
9. Шепаровић З, *Границе ризика – етичко-правни поступци у медицини*, Загреб, 1985.
10. Рот Н, *Психологија личности*, Завод за уџбенике, Београд, 1969.
11. Урошевић П, *Од Хипократове етике до модерне медицине*, WALIS, Мелбурн, 2009.
12. Вујаклија М, *Лексикон страних речи*, Београд, 1975.

Контакт: Примаријус др Никола Богуновић, Лекарска комора Србије, Београд